

ROLA POLITYKI WOLNEGO HANDLU Z UWZGLĘDNIENIEM *INFANT* *INDUSTRY* W KSZTAŁTOWANIU FUNDAMENTÓW GOSPODARKI ŚWIATOWEJ

WSTĘP

Kolejne fale industrializacji w XIX wieku, wzrost populacji ludzkiej oraz rozwój metod naukowych determinowały zmiany w prowadzonej polityce gospodarczej przodujących państw europejskich i USA. Nastąpiło wyraźne poszerzenie rynków zbytu oraz stopniowe włączanie się nowych regionów do handlu światowego (Skodlarski, Matera, 2004, 120). Pod wpływem tych przemian kształtowała się gospodarka światowa. Mimo oczywistych korzyści płynących z wymiany międzynarodowej nierównomierne tempo rozwoju gospodarczego i startu gospodarek kapitalistycznych (tzw. *take-off*) sprawiało, że poszczególne państwa stosowały różnorodne mechanizmy ochrony własnego przemysłu, aby w przyszłości sprostać narastającej konkurencji.

Jednym z kontrowersyjnych narzędzi protekcjonizmu typowego dla początkowej fazy industrializacji pozostaje polityka ochrony „raczkującego” rodzimego przemysłu (tzw. *infant industry*). Konieczność ograniczania handlu ze względu na potrzebę ochrony raczkujących gałęzi przemysłu jest podnoszona od ponad 200 lat i wciąż nie ma zgodności co do efektów ekonomicznych, społecznych oraz samej zasadności prowadzenia takiej polityki.

Założona hipoteza badawcza — polityka *infant industry*, choć sprzeczna z ideą wolnego handlu i mogąca wywoływać straty społeczne, była ważnym etapem ochrony i późniejszego rozwoju raczkujących rodzimych gałęzi przemysłu. Prowadzona w umiejętny i przemyślany sposób umożliwia podniesienie konkurencyjności rodzimych gałęzi produkcji, aby w przyszłości stosować politykę wolnego handlu (*free trade*).

W pracy zostały wykorzystane liczne dane statystyczne dotyczące wymiany handlowej, stawek celnych, a także często sprzeczne poglądy ekonomistów i historyków gospodarczych.

POWSTANIE WSPÓŁCZESNEJ TEORII HANDLU — ZNACZENIE WOLNEJ WYMIANY

Klasyczna teoria handlu powstała pod koniec XVIII w. i na początku wieku XIX. Prekursorem był A. Smith, a twórcą D. Ricardo. Sama idea wolnego handlu pojawiła się po raz pierwszy w 1776 r. w dziele A. Smitha *The wealth of Nations*. Smith wskazał, że eliminacja barier handlowych pozwala na specjalizację w tych gałęziach produkcji, dla których występują w danym kraju najkorzystniejsze warunki. Podstawą teorii była analiza różnic w bezwzględnych (absolutnych) kosztach produkcji danego dobra. Przewaga absolutna oznaczała zdolność kraju do wyprodukowania większej ilości dóbr z posiadanych zasobów wytwórczych w porównaniu do kraju konkurenta. Źródłami tej przewagi mogły być: powszechny dostęp do zaawansowanej technologii, większa efektywność zasobów, większa wydajność pracy (Rynarzewski, Zielińska-Głębocka, 2006, 63 i n.).

Sytuacja kraju, który nie ma przewagi absolutnej w produkcji żadnego dobra, zainspirowała D. Ricardo do badań kosztów względnych. W swoim dziele z 1817 r. *On the Principles of Political Economy and Taxation*, zakładał, że Portugalia ma bezwzględną przewagę nad Anglią zarówno w produkcji tkanin, jak i wina. W przypadku Portugalii względny koszt produkcji wina jest niższy, stąd Portugalia powinna się specjalizować w produkcji wina i importować tkaniny z Anglii (Ricardo, 1823). Sformułowane prawo korzyści komparatywnych opierało się na definicji przewagi komparatywnej i kosztu komparatywnego.

Zasada kosztów absolutnych i komparatywnych stały się fundamentami nowoczesnej teorii handlu międzynarodowego (Cameron, Neal, 2004, 313).

Ekonomiści nurtu neoklasycznego (np. teoria Heckschera-Ohlina) szukają źródeł kosztów komparatywnych w różnicach cen czynników produkcji (płace, renty, procenty). Stworzona przez nich teoria obfitości zasobów (model 2x2) zakłada, że kraje produkują 2 dobra, a obok pracy kraje używają drugiego czynnika produkcji — kapitału lub ziemi (Heckscher, 1919, 497-512, Ohlin, 1933).

Głównym wnioskiem jest stwierdzenie, że kraje powinny eksportować te dobra, do produkcji których zużywa się czynnika obfitszego w danym kraju, a importować te, których produkcja wymaga zużycia czynnika mniej obfitego.

Jeszcze inne (nowsze) nurty teorii handlu szukają innych źródeł handlu. W teoriach neoczynnikowych, analizuje się większą liczbę czynników produkcji (zasoby naturalne, praca złożona, praca prosta, kapitał rzeczowy, kapitał ludzki) (Wahl, Flejterski, 2003, 170-172). Mające związek z prezentowanym artykułem i okresem industrializacji i rozwoju gospodarek są teorie neotechnologiczne (np. teoria luki technologicznej, cyklu życia produktu, korzyści skali).

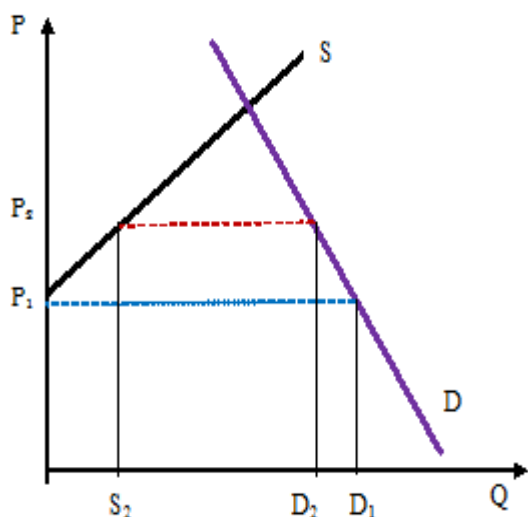
POLITYKA „INFANT INDUSTRY”

W XIX w. sformułowano, a w XX w. rozwinięto również wiele poglądów sprzecznych z ideą wolnej wymiany handlowej, sugerujących, że istnieją przyczyny ekonomiczne, społeczne, polityczne, które uzasadniają stosowanie środków protekcji.

Argumenty ochrony raczkujących branż przemysłowych zostały przedstawione niewiele później niż teoria Smith’a m.in. przez A. Hamiltona (1790). Hamilton, jako pierwszy sekretarz stanu USA pragnął promować młody amerykański przemysł przetwórczy za pomocą wysokich cel ochronnych. Kolejny ekonomista, który przebywał w USA — F. List rozwinął tę teorię w warunkach gospodarki Niemiec.

Jednym z najważniejszych argumentów ochrony było stworzenie dogodnych warunków dla budowy i rozwoju nowych gałęzi przemysłu, zwłaszcza w krajach mniej rozwiniętych. Twórcy teorii zwracali uwagę, że nowe przedsiębiorstwa miały niewielkie szanse skutecznej konkurencji z firmami mającymi siedzibę w krajach rozwiniętych (np. w Wielkiej Brytanii). Firmy z krajów rozwiniętych działały dłużej, a z czasem udało się im obok wypracowania metod produkcji przemysłowej, zwiększyć swoją efektywności produkcji. Miały one lepszą jakość informacji i wiedzy na temat procesu produkcji, lepiej znały rynek, w tym rynek pracy, co najważniejsze ich produkty mogły być relatywnie tańsze od „nowych przybyszów”. W efekcie istniejące firmy były w stanie sprzedawać swój towar po niższej cenie na rynkach międzynarodowych i mieć nadal opłacalną produkcję.

Ekonomiczną ocenę efektów polityki *infant industry* prezentują dwa poniższe modele. Zakładamy, że krzywe popytu (D) i podaży (S) dotyczą krajowego rynku dobra X wytwarzanego przez przemysł (rys. 1). Dla polityki *free trade* cena towaru X wynosi P_1 .

Rys. 1. Polityka wolnego handlu i *infant industry* — korzyści i koszty

Ochrona celna prowadzi do wzrostu ceny krajowej i jest wystarczająca do pobudzenia produkcji krajowej na poziomie S_2 . Wyższa cena P_2 wpływa na spadek popytu z D_1 do D_2 , spadek importu do $D_2 - S_2$.

W rezultacie przy cenie P_2 :

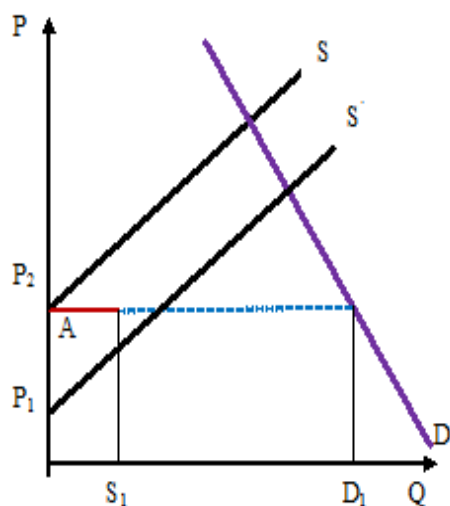
- konsumenci dobra uzyskują mniejszą nadwyżkę konsumenta z powodu wyższej ceny krajowej,
- część konsumentów zrezygnuje z zakupu dobra ($D_1 - D_2$),
- tworzone jest zatrudnienie w krajowym sektorze, który nie istniał przed wprowadzeniem taryfy,
- rząd uzyskuje dochody z cła, które przynoszą korzyści innej części populacji.

Efekt netto wprowadzenia taryf celnych jest w rezultacie ujemny (mimo korzyści dla części populacji), bo konsumenci muszą płacić wyższą cenę, część konsumentów zrezygnuje z zakupu, ponadto rodzimy przemysł wytwarza dobro po wyższej cenie niż w przypadku wolnej wymiany handlowej.

Zwolennicy *infant industry* w XIX w. uważali, że poprzez stymulowanie produkcji krajowej i czasową ochronę celną krajowy przemysł zwiększy swą wydajność. Rezygnacja z tego narzędzia, wobec braku stosowania znanych dziś innych mechanizmów wspierania

rodzimej produkcji, jak np. polityka kredytowania firm, kwot ilościowych, mogłyby w rezultacie oznaczać „zdanie się” jedynie na wyroby przodujących branż z innego kraju. Dochodzi więc, obok efektów ekonomicznych i społecznych, wymiar polityczny.

W modelu z rys. 2 wprowadzamy stosowne zmiany, jak przesunięcie w prawo (wzrost) krzywej podaży S krajowego przemysłu. W rzeczywistości taka zmiana jest możliwa i dokonywać się będzie stopniowo w czasie w wyniku efektów uczenia się, zdobywania doświadczenia, a tym samym wzrostu efektywności.

Rys. 2. Polityka wolnego handlu i *infant industry* — efekt przesunięcia krzywej podaży.

— krajowi producenci (przy zmianie położenia krzywej podaży) uzyskują nadwyżkę producenta.

Podsumowując, jeśli producenci po okresie obowiązywania ochrony celnej są w stanie dostosować się do niższych cen światowych pożądanym społecznym efektem dobrobytu może zostać osiągnięty.

Ochrona celna niejako pozwala rodzimemu przemysłowi „dorosnąć”, aby po zniesieniu taryf krajowi producenci konkurowali na równych prawach z krajami rozwiniętymi.

Gdyby przyjąć, że przemysł krajowy jest objęty ochroną przez pewien okres, a w kolejnym okresie taryfa celna jest w całości zlikwidowana a chroniona gałąź przemysłu może produkować po cenie światowej P_1 , to:

— gospodarstwa domowe osiągają taką samą nadwyżkę konsumenta, jak przed wprowadzeniem taryfy,

— rząd nie uzyskuje środków z opłat celnych,

— krajowi producenci przy cenie światowej P_1 wytworzą wielkość produkcji $A=D_1-S_1$,

Kolejnym argumentem zwolenników ochrony przemysłu jest stymulowanie efektów uczenia się, które przyczyniają się do poprawy wydajności i efektywności. Skutki uczenia się mogą mieć przełożenie na pozostałe sektory gospodarki, poprzez tzw. efekt *spill-over*, czyli rozlewania się. Powstająca i rozwijająca się gałąź przemysłu uruchamia rozwój innych branż np. rozbudowa kolei wzmagała popyt na stal, węgiel, maszyny (parowozy). Industrializacja i wzrost PKB tym samym są stymulowane przez początkową ochronę przemysłu krajowego.

Dowodzi to, że ochrona celna choć może być szkodliwa dla dobrobytu narodowego w krótkim okresie, to nie można wykluczyć, że pozytywne efekty przeważą w długim okresie.

Zagrożeniem w stosunku do tak prowadzonej polityki protekcjonizmu bywa upolitycznienie procesu ochrony, wywieranie wpływu na decydentów i podtrzymywanie wysokich taryf w dłuższym czasie (lobbying). W efekcie ochrona może okazać się trwała, a przemysły osłaniane murem protekcjonizmu rozwijają się w zdeformowanej i nieefektywnej postaci i są skazane na bolesne (dostosowania, gdy ostatecznie będą zmuszone konkurować. W tym przypadku bardziej skuteczną byłaby np. dotacja produkcji skierowana do przedsiębiorstw, które generują pozytywne efekty uczenia się.

WOLNY HANDEL A PROTEKCJONIZM — KOMPARACJA

Jest mitem, że większość krajów wysoko rozwiniętych od początku budowania ładu kapitalistycznego propagowała wolną wymianę handlową. Każde z państw, które zanotowało wczesny start swojej gospodarki (łącznie z Anglią) używało narzędzi ochrony rodzimych gałęzi gospodarki.

W Anglii — jedynym kraju w którym u zarania XIX w. triumfowała industrializacja, mimo zniesienia w 1814 r. ostatnich pozostałości ustawodawstwa cechowego, do systemu cel ochronnych dotyczących wyrobów przemysłowych dołączono protekcjonizm agrarny (*ang.* „*corn-laws*”) (Kuliszer, 1961, 429, 493). Do tego czasu kraj ten, przez około dwa pokolenia po przewrocie technicznym, stosował najwyższe cła na import dóbr przetworzonych w Europie. Średni poziom cel wynosił około 50%. W tym okresie średnie cła wynosiły: w USA — 35-45%, Danii — 25-35%, Prusach — 8-12%, Holandii i Belgii 6-8% (Bairoch, 1993, 40). Dopiero w 1846 r. w obliczu klęski nieurodzaju i śmierci głodowej wielu obywateli, w Anglii zmieniono „ustawy zbożowe”. Okres obowiązywania

ochrony w formie cła wychowawczego cechował się selektywnością, początkowo chroniono produkty wełniane, bawełniane, żelazo. Następnie wprowadzono cła na import innych metali, skór, statków, jedwabiu. Zbyt długie utrzymywanie cel prowadziło do tego, że dopiero około połowy wieku XIX niektóre branże przemysłowe dojrzały do konkurencji na rynku krajowym i międzynarodowym. Anglia jest zatem przykładem stopniowego i selektywnego liberalizowania wymiany handlowej, zgodne z koncepcją *infant industry* (McKee, 1934, 178-276).

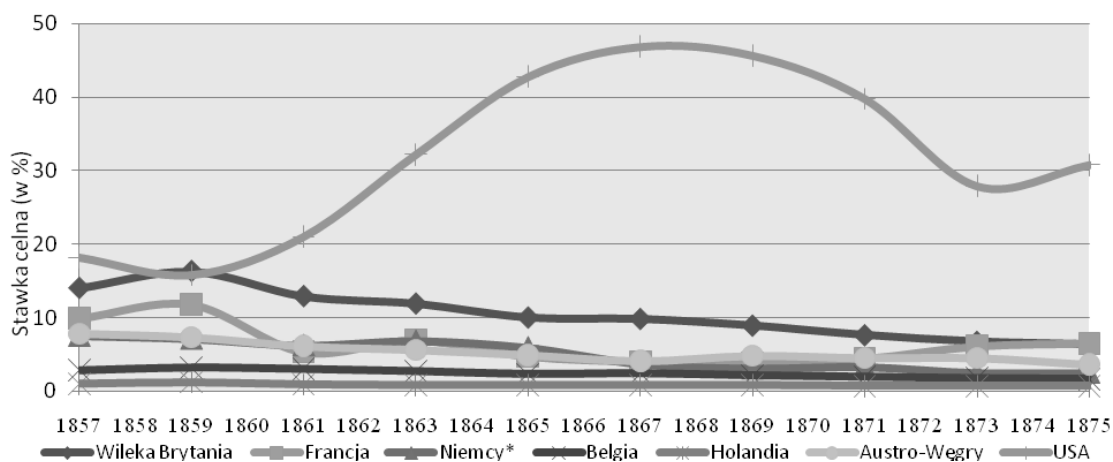
Jak dowodzi Maddison brytyjska polityka wolnego handlu i gotowość do importu znacznej części swojej żywności miała pozytywny wpływ na gospodarkę światową (Maddison, 2006, 23). Choć polityka liberalizacji i swobodnego importu żywności głównie z USA, doprowadziła do wysokiego bezrobocia, pauperyzacji wśród angielskiej ludności wiejskiej i konieczności migracji do miast (Weibel, 2008, 15-16).

Okres liberalizacji wymiany handlowej w przypadku Francji nastąpił w połowie XIX w. W podzielonych Niemczech, unia celna (*Zollverein*) zawarta w 1834 roku prowadziła do stopniowego znoszenia wewnętrznych barier między państwami niemieckimi, a taryfa celna została obniżona po 1850 roku. Lata 1850-1870 to era wolnego handlu w Europie (Capie, 1994, 9).

Na rys. 3 zaprezentowano średni poziom stawek celnych w latach 1857-1873. Wielka Brytania posiadała najniższe cła na zboża, artykuły przemysłowe — najczęściej była to stawka 0%, wyjątkiem były stawki celne na wino (inne wyroby spirytusowe), które choć wysokie sięgające w 1857 r. 69%, spadły w 1873 r. do 25,8%. W pozostałych podanych analizie gospodarkach krajów europejskich w ciągu 15 lat spadły stawki na artykuły przemysłowe; i tak dla surówki żelaza stawki obniżono nawet z 23% do 4% (Niemcy), z 19,1% do 5,2% (Francja), przędzy bawełnianej z 36,1% do 7,3% (Francja), podobnie było w przypadku stali. We wszystkich analizowanych krajach europejskich stawki celne dla importu zbóż zostały niemal całkowicie zniesione. Średnie stawki celne w Europie wyraźnie obniżyły się, w latach siedemdziesiątych XIX w. osiągając kilka procent. W Rosji i Hiszpanii na artykuły przemysłowe taryfa celna była ciągle wysoka i wynosiła 15-20% (Bairoch, 1993, 40).

Typowej dla Europy Zachodniej polityce wolnego handlu, towarzyszyła w USA polityka protekcjonistyczna. Obowiązywały tam wprost drakońskie cła, sięgające w niektórych okresach blisko 50%. Z jednej strony powstający przemysł w stanach

północnych wymagał protekcji typu *infant industry*, a z drugiej strony producenci rolni na południu USA byli żywotnie zainteresowani prowadzeniem polityki liberalnej. Sprzeczności interesów poszczególnych grup miały wpływ na prowadzenie chwiejnej, kompromisowej polityki, częstej zmianie taryf celnych, wydawaniu i cofaniu zakazów importu.

Rys. 3. Średnie stawki celne w wybranych krajach europejskich i USA w latach 1856-1873 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Lampe M.; *Bilateral Trade Flows in Europe, 1857-1875*. A new dataset, w: *Research in Economic History*, red. Field A., Clark G., Sundstrom W.; JAI Press, Bingley, 2008, 140.

Na początku lat sześćdziesiątych średnie stawki celne w USA wynosiły 15-20%, i można się w tym okresie dopatrywać oddziaływania polityki wolnego handlu. W latach 1864-1867 stawki celne osiągały poziom 48%.

Bairoch wskazywał, że liberalizacja handlu w ówczesnych warunkach była szkodliwa. Zauważył np. że w przypadku Francji polityka liberalna wpłynęła na znacznie mniejsze tempo wzrostu gospodarczego (Capie, 1994, 40-41). W rzeczywistości dziś można to dokładniej sprawdzić, niż Bairoch i wykazać, że okresy wzrostu gospodarczego często wiązały się z obniżką taryf, nawet jeżeli z pewnym opóźnieniem, dawały one wymierne efekty. Wobec różnych czynników rozwoju gospodarczego analiza Bairocha może wydawać się wątpliwą (tab. 1).

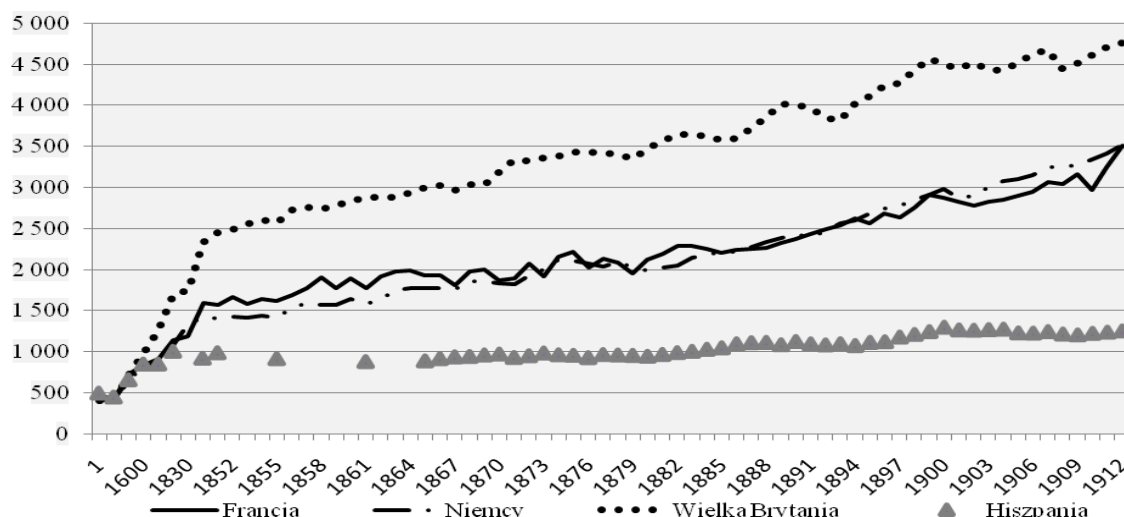
Tab. 1. Produkt krajowy brutto (PKB), nominalne taryfy (% całkowitej kwoty eksportu), produkcja przemysłowa (%)

Kraj	USA		Francja			Niemcy			Wielka Brytania		
	Taryfa celna	PKB	Taryfa celna	PKB	Prod. przem.	Taryfa celna	PKB	Prod. przem.	Taryfa celna	PKB	Prod. przem.
1820	46	-	-	22	4,1	-	-	-	-	-	36,4
1830	25	-	-	22,4	19,1	-	-	-	-	20,5	33,3
1840	24	61	-	17,8	30,9	-	-	-	34	21,6	33,3
1850	21	57	12	13,1	25,7	-	28,7	36,6	15	27,6	9,3
1860	36	28	5	22,9	3,4	-	28,5	46,2	8	22,9	26,8
1870	31	60	4	18	19,6	6	18,3	23,8	5	15,9	15,6
1880	30	47	7	10,5	5,9	8	34,6	48,1	5	17,3	18,3
1890	24	36	8	17,6	12,6	9	36	48,8	5	21,7	25
1900	25	52	8	20	19,8	8	31,1	45,8	5	10,2	6,5

Źródło: Capie F. H., *Tariffs and growth: some illustrations from the world economy, 1850-1940*, Manchester and New York, Manchester University Press, 1994.

Tena dowodzi że, ochrona celna w XIX w. przyniosła wymierne skutki jedynie „klubowi bogatych”. Innym krajom ubogim środki taryfowe nie przyniosły wzrostu gospodarczego (Tena, 2007). Dla przykładu Niemcy zapewniły sobie wysoką stopę wzrostu gospodarczego przy stosunkowo niewielkiej ochronie celnej, a USA wysoki wzrost PKB osiągnęły przy stosunkowo wysokiej ochronie.

Równie pouczające są dane statystyczne (poziom PKB *per capita*) dotyczące gospodarek Niemiec i Hiszpanii na tle gospodarki brytyjskiej. W roku 1820 średni poziom PKB na jednego mieszkańca Hiszpanii i Niemiec stanowił około 60% PKB *per capita* Brytyjczyka. W 1850 r. PKB *per capita* Niemiec w odniesieniu do Wielkiej Brytanii nie uległ zmianom, Hiszpania odnotowała spadek do 50%. W 1913 r. PKB *per capita* Niemiec stanowiło już 75% PKB Wielkiej Brytanii, w tym czasie w Hiszpanii było to zaledwie 45% (Maddison, 1995, 194-195). Zmiany wielkości PKB *per capita* dla Niemiec na tle Wielkiej Brytanii, Francji i Hiszpanii na przestrzeni wieków są uwidocznione na rys. 4.

Rys. 4. PKB *per capita* w wybranych krajach europejskich (1-1914 r.) w USD (siła nabywcza z 1990 r.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Maddison A.; *Historical Statistics for the World Economy: 1-2003 AD*, www.sais-jhu.edu/library/subjectguides/stats.htm (dostęp z 02.11.2010).

Powstały w 1834 r. Niemiecki Związek Celny (NZC, *Deutscher Zollverein*) stosował liberalną politykę handlową, a przewóz towarów kolejami po krajach członkowskich Związku szybko pobudzał obroty handlowe i determinował budowę kolejnych szlaków. W granicach Związku panowała prawie całkowicie swoboda handlu i obowiązywała jednolita taryfa w handlu z zagranicą (Myszczyszyn, 2011, 82).

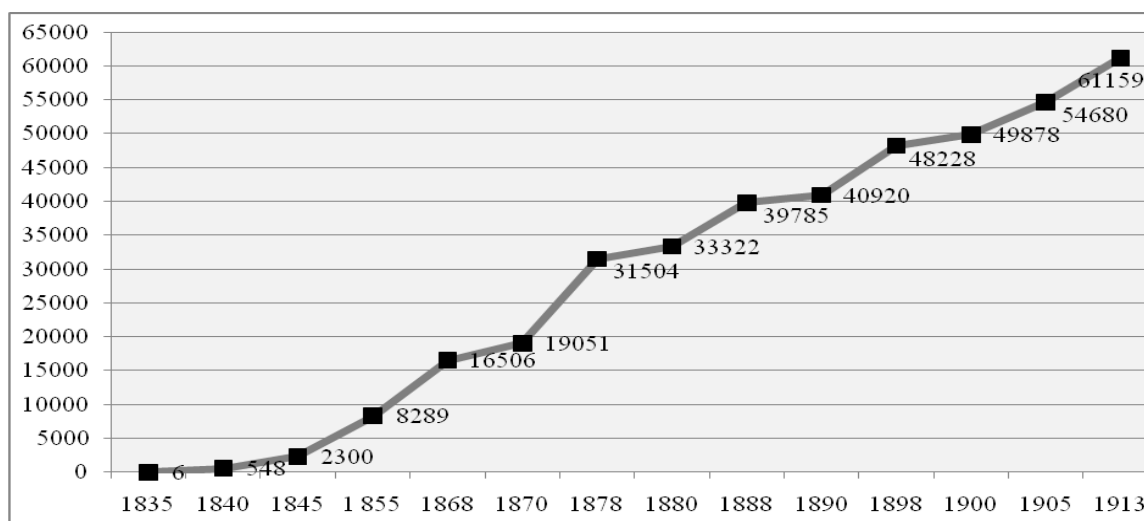
Fundamentem rozwoju gospodarki niemieckiej, integracji państw niemieckich i rozwoju handlu wewnętrznego, a później liberalizmu była rewolucja w transporcie, czego wynikiem był rozwój kolei żelaznych (Schmidt, 2004, 7). W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych Niemcy — jak dodaje Kuliszer — stały się narodową jednostką handlową, jednolitym obszarem celnym (Kuliszer, 1961, 504).

Rozwój linii kolejowych w początkowym okresie wzmagał popyt m.in. na stal. Szybko wzrastał import stali surowej. Nowe techniki produkcji w Anglii i Belgii szybko implementowano w Niemczech. W samych Prusach w latach 1843-48 wzrosło zatrudnienie w sektorze przetwórstwa żelaza o ponad 52% (z 12,5 tys. pracowników do 19 tys.). Średnie zatrudnienie już w latach pięćdziesiątych w niemieckich hutach wyniosło około 46 tys. osób, w 1871 w przybliżeniu 100 tys. osób. Zatrudnienie w górnictwie i metalurgii wzrosło z 40 tys. osób (2,4 % ogółu zatrudnionych) w 1800 r. do 155 tys. (5,3% ogółu zatrudnionych) w 1846/48, osiągając 433 tys. (8,0% ogółu zatrudnionych)

w 1873 r. (Pierenkemper, 2007, 24-25). Szybki rozwój kolejnictwa wymagał zastosowania nowoczesnych maszyn, które głównie sprowadzano z Wielkiej Brytanii, dla przykładu w 1843 r. ponad 88% parowozów pochodziło z zagranicy. W siedem lat później blisko 2/3 lokomotyw wyprodukowano w niemieckich fabrykach Borsig, Kessler, Henschel czy Maffei. Dynamikę budowy szlaków kolejowych na obszarze państw niemieckich zobrazowano na rysunku 5.

Opóźnienie gospodarcze Niemiec i późniejszy rozwój ma swoje naukowe wyjaśnienie w modelu „luki technologicznej”. Jak podaje Posner (1961, 13) powstanie i likwidacja luki technologicznej ma związek z procesem uczenia się np. przez działanie tzw. „learning by doing”, czyli powtarzanie, tego, co wprowadzili inni (Arrow, 1962). Innym przykładem są wydatki poniesione na uczenie się i uruchamianie nowych procesów, technologii poprzez tzw. „learning to learn”.

F. List twórca kierunku historycznego w niemieckiej ekonomii politycznej, jeden z twórców argumentu cła wychowawczego, jednocześnie dostrzegał znaczenie wymiany międzynarodowej. List dowodził, że protekcja *infant industry* ma na celu stymulowanie eksportu towarów przetworzonych. W sytuacji biednych i zacofanych Niemiec, ze stosunkowo późnym *take-off*, dla raczkujących branż przemysłowych niezbędna stawała się ochrona przed zagraniczną konkurencją, głównie angielską. List postrzegał politykę handlu, jako jeden z elementów całego zestawu działań uwzględniających politykę przemysłową, finansową, edukacyjną.

Rys. 5. Długość szlaków kolejowych w Niemczech w latach 1835-1914 (w km).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Jahrbuch für Volswirthschaft und Statistik, Herausgegeben von O. Hübner, Siebenter Jahrgang, Verlag von H. Hübner, 1861, 30-31. Bienengräber A.; Statistik des Verkehrs und Verbrauchs im Zollverein für die Jahre 1842-1864: Nach den veröffentlichten amtlichen Kommerzial-Übersichten etc, Wyd. Duncker A., Berlin, 1868, 15. Statistik des Deutschen Reichs Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, Berlin, 1898, 55, Statistik des Deutschen Reichs Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, Berlin, 1912, 137.

Obok ochrony raczkującego przemysłu, państwo silnie zaangażowało się w tworzenie kapitału ludzkiego poprzez daleko idące reformy oświaty. Przymus uczęszczania dzieci do szkół, stworzenie zaplecza szkoleniowego dla nauczycieli, reformy programu nauczania nakierowane na praktykę, silne działy nauki na uniwersytetach i szkołach politechnicznych. To nie ochrona celna, a efekty kształcenia były zbawienne dla gospodarki niemieckiej. Wśród ważniejszych było to, że w gospodarce byli wykwalifikowani naukowcy i technicy, inżynierowie, którzy poprzez naśladownictwo, badania, implementację innowacji wpłynęli na znaczny wzrost gospodarczy w Niemczech w drugiej połowie XIX w.

W przeciwieństwie do Niemiec po udanym starciu Hiszpanii proces szybkiego rozwoju gospodarczego tego kraju nie powiódł się. Elity państwa zmieniające się w wyniku wojen domowych prezentowały tradycyjne podejście protekcyjnistyczne, często obawiając się utraty swojej pozycji. Rezultatem tego było to, że Hiszpania obrała jeden z najwyższych poziomów protekcyjizmu w Europie.

Nie bez znaczenia dla rozwoju gospodarczego był wynik wojny niemiecko-francuskiej, łącznie z wypłatą bezprecedensowego odszkodowania w wysokości 5 mld franków i powstaniem II Cesarstwa¹. Strumień pieniędzy dodawał niemieckiemu boomowi gospodarczemu euforii.

WNIOSKI

Ochrona rodzimego przemysłu była stosowana przez wiele krajów świata w początkowej fazie ich rozwoju, łącznie z Wielką Brytanią i USA. Mimo upływu wielu lat, ochrona taka, jest często praktykowana nawet dziś przez kraje słabo rozwinięte.

¹ Siła nabywcza to około 18 mld \$ obecnie.

Na przykładzie modeli ekonomicznych, analiz danych wykazano, że polityka *infant industry*, mimo społecznych kosztów w krótkim okresie, może w dłuższej perspektywie przynieść pozytywne skutki poprawy efektywności i wpływać na rozwój przemysłu, generowanie bogactwa narodowego. Poważnym zagrożeniem jest czas obowiązywania ochrony — zbyt długi wywołałby mniej bodźców do poprawy wydajności chronionych branż przemysłu. Odrębną kwestią jest wysokość stawek celnych, a także względy czysto polityczne.

Ekonomiści nurtu liberalnego podkreślają, że w wypadku państw, które stosowały niegdyś protekcjonizm „wychowawczy”, do których należały m.in. Wielka Brytania, Niemcy, Francja głównym źródłem sukcesu nie był raczej ten czynnik, ale także inne determinanty. Podają przykłady krajów, które rozwinęły nowe gałęzie przemysłu, stosując reżim wolnego handlu, a nie protekcjonizmu. Tak działo się np. w Szwecji, Norwegii, Danii i Holandii na przełomie XIX i XX wieku oraz współcześnie w Hongkongu (Balcerowicz, 2000).

Literatura:

- Arrow, Kenneth Joseph; 1962, The Economic Implications of Learning by Doing; w: Review of Economic Studies, Vol. 29, June
- Bairoch, Paul; 1993, Economics and World History — Myths and Paradoxes, Brighton, Wheatheaf
- Balcerowicz, Leszek; Wiedza objawiona; w: Wprost, nr 5/2000
- Bienengräber, Adolph; 1868, Statistik des Verkehrs und Verbrauchs im Zollverein für die Jahre 1842-1864: Nach den veröffentlichten amtlichen Kommerzial-Übersichten etc, Berlin: Verlag von Alexander Druncker
- Cameron, Rondo; Larry Neal; 2004, Historia gospodarcza świata. Od neolitu do czasów najnowszych, Warszawa: Książka i Wiedza
- Capie, Forrest Hunter; 1994, Tariffs and growth: some illustrations from the world economy, 1850-1940, Manchester and New York, Manchester University Press
- Heckscher, Eli; 1919, The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income; w: Ekonomisk Tidskrift, 21
- Jahrbuch für Volswirthschaft uns Statistik, Herausgegeben von O. Hübner, Siebenter Jahrgang, Verlag von H. Hübner, 1861
- Kulischer, Josef; 1988, Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit, Band I, München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag

- Kuliszer, Józef; 1961, Powszechna historia gospodarcza średniowiecza i czasów nowożytnych, t. II, Warszawa: KiW
- Lampe, Markus; 2008, Bilateral Trade Flows in Europe, 1857-1875. A new dataset, w: A. Field, G. Clark, W. Sundstrom (red.), Research in Economic History, JAI Press, Bingley
- Maddison, Angus; 2006, The World Economy: a Millennial Perspective, OECD Publishing
- Maddison, Angus; 2007 The Contours of the world economy, 1-2030 AD: essays in macro economic history. Essays in Macro-Economic History, Oxford University Press: Oxford
- Maddison, Angus; 1995, Monitoring of the World Economy 1820-1992, Paris
- Maddison, Angus; 2006, World Economy: a Millennial Perspective, OECD Publishing
- Maddison, Angus; Historical Statistics for the World Economy: 1-2003 AD; w: www.sais-jhu.edu/library/subjectguides/stats.htm (dostęp z 02.11.2010)
- McKee, Samuel; 1934, Papers on Public Credit, Commerce and Finance. New York: Columbia University Press
- Myszczyszyn, Janusz; 2011, Koleje żelazne i Niemiecki Związek Celny (Deutscher Zollverein) w procesach integracji i globalizacji; w: Kultura — Historia — Globalizacja, Nr 9
- Ohlin, Bertil; 1933, Interregional and International Trade, Cambridge: Harvard University Press
- Pierenkemper, Toni; 2007, Gewerbe und Industrie im 19. Und 20. Jahrhundert, Enzyklopädie deutscher Geschichte, München: Oldenbourg Verlag
- Posner, Michael Vivian; 1961, International Trade and Technical Change, Oxford Economic Papers, Vol. 13
- Ricardo, David; 1823, On the Principles of Political Economy and Taxation, London: John Murray (3rd edition), Chapter 7 On Foreign Trade
- Rau, Heinrich; 1863, Vergleichender Statistik des Handels der Deutschen Staaten, Wiedeń: Wilhelm Braumüller K.K. Hofbuchhändler
- Rostow, Walt Whitman; 1978, The world economy, History and Prospect, London: MacMillan
- Rynarzewski, Tomasz; Anna Zielińska-Głębocka; 2006, Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Teoria wymiany i polityki handlu międzynarodowego, Warszawa: PWN
- Schmidt, Sebastian; 2004, 1860-1914 — Europa zwischen Liberalismus und Protektion. Seminararbeit, Norderstedt: GRIN Verlag
- Skodlarski, Janusz, Matera, Rafał; 2004, Gospodarka Światowa. Geneza i rozwój, Warszawa: PWN
- Statistik des Deutschen Reichs Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1898, Berlin
- Statistik des Deutschen Reichs Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1912, Berlin
- Tena, Antonio; 2007, Tariff Structure and Institutions in the Late 19th Century New perspectives on the Tariff Growth Paradox, Paper presented to the Seventh Conference of the European Historical Economics Society, Lund
- Wahl, Piotr; Flejterski, Stanisław; 2003, Ekonomia globalna. Synteza, Warszawa: Difin
- Weibel, Peter; 2008, Free Trade ist nicht Fair Trade; w: Ch. Eigner, P. Weibel, Un/fair trade: die Kunst der Gerechtigkeit, Wien, New York: Springer